

SÕNAJÄRJEUENDUS INGLISE-EESTI ILUKIRJANDUSTÕLGETE VABADES KLAUSIDES (1911–1929)

URMET LEPASSON

Annotatsioon. Artikkel uurib 1910–1920-ndatel rakendatud muudatusi eesti kirjakeele sõnajärjes, keskendudes inglise-eesti ilukirjandustõlgete vabadele klausidele. Suur osa uuendajate ettepanekuid sõnajärje osas olid suunatud tajutava saksapärasuse vähendamisele, sh verbi toomine lause lõpust ettepoole; ettepanekud lähendasid sõnajärge aga inglise keelele. Uurimuses käsitlesin lõike 28 inglise-eesti ilukirjandustõlkest aastatel 1911–1929. Leidsin verbiga vabad klausid, milles verbile järgnes laiend, ning jagasin need uuenduslikeks ja traditsioonilisteks, et välja selgitada sõnajärjeuenduse vastuvõtt. Analüüsisist selgus, et uuenduslikke vabu klause kasutasid esialgu üksikud tõlkijad, kuid 1920-ndate lõpupoole levis see laiemalt, kusjuures katsetati nii radikaalsema sõnajärjemuutuse kui ka vaba sõnajärjega. Sõnajärjeuenduse kasutuselevõtt sõltus pigem tõlkijast kui kirjastusest. Vabad klausid säilitasid teisi eestipäraseid jooni, seega oli kokkuvõttes inglise sõnajärjega pigem juhuslik.

Võtmesõnad: sõnajärg, adverbiallause, konverbitarind, keeleuendus, tõlkekirjandus, degermaniseerimine

1. Taust

20. sajandi keeleuendusega tuli kaasa tähelepanuväärne sõnajärjemuutus eesti kirjakeele kõrvallauses ja ka (*des-*)konverbitarindis: varem pigem verbilõpulisel klause (näited 1, 2), mis ühtisid Wiedemanni grammatikaga („Kõrvallauses on tegusõna lõpus: ..“ – Wiedemann 2011 [1875]: 626; tlk Laanekask), hakati vastavalt kirjutama pealauselise sõnajärjega (3) või verbialguliselt (4a) (vt Nurkse 1929; Aavik 1936; Remmel 1963; Uuspõld 1966: 33–35; Ehala 1998; Lindström 2005: 36; Erelt 2017a: 38). Sõnajärjeuenduseks tegi esimesed ettepanekud Johannes Aavik (1912), mida ta lihtsamal kujul hiljem edasi propageeris, ning tema püüdlusi peegeldasid

mõned 1920-ndate grammatikad (nt Põld 1922; Loorits 1923); ettepanekutest endist on tänapäevase sõnajärje kujunemise vaatenurgast olulisem nende rakendamise kulg, mida üritan siinses artiklis lahata.

- (1) *Kuigi lõuna-aeg ammu mööda on*, läks ta ometi veel wäesalkade juurde. (11DN14)¹
- (2) .. wiimaks jäi ta üsna minu kõrwale seisma, *jalgu wõimalikult laiaili ajades* .. (14LM11)
- (3) *Kuigi Wilfrid oli alles Londonis*, ometi polnud teda näha ega polnud temast ka juttu. (28GV14)
- (4) a. Ema võttis lambi ja ruttas välja, *jättes ta pimedusse*. (29LP20)
b. She caught up the lamp and hurried out, *leaving him in darkness*. (London 2001 [1911])

Sõnajärjeuendusel on mõju nii lause kõlale kui ka ülesehitusele: muutus sõnajärjemustrites mõjutab tüüpilist lauserütmi ning sellega kaasnevad muudatused infostruktuuris. Eriti paistab silma just konverbitarindi uuendatud sõnajärg, mis sarnaneb verbilõpulisena infostruktuurilt pigem fraasi kui osalausega (Simmul 2024: 31, 2025: 104 – infoelement ja -üksus). Verbialgulisena sarnaneb konverbitarind ka Euroopa keeltes levinud konstruktsioonidega, sh inglise vaba *ing*-tarindiga (Lepasson 2025a) (näide 4b), mistõttu võib selle levimine olla seotud tõlketekstidega. Infostruktuurilist mõju võib märgata ka kõrvallauses, mis on uuendusjärgselt pigem vahelduva sõnajärjega: juba uuenduse kriitikud mainisid tuntud ja uue info segipaiskamist (Leetberg 1925; Nurkse 1929) ning nüüdseks paistab tuntud-uus olevat üks peamisi kõrvallause sõnajärje mõjutajaid (Lindström 2017; Erelt 2017b).

Tänapäevase seisu põhjal võib oletada, et sõnajärjeuendus aitas kaasa keele paindlikkuse arenemisele, kuid Rein Nurkse kriitika sõnajärjeuendusele viitab pigem sellele, et paindlikkus ei olnud eesmärk ning uuendatud sõnajärg võeti üle ideoloogilistel põhjustel. Oma ettepanekutes, aga ka muudes kirjutistes, kus ta sõnajärjega tegeleb, nimetab Aavik verbilõpulist kõrvallauset saksapäraseks (nt Aavik 1908, 1912, 1915a); sama teevad näiteks Harald Põld oma lauseõpetuses, mainides veel vene ja soome keele mõju (Põld 1922), ning Oskar Loorits oma grammatikas, milles ta Aaviku ühe eeskujuna välja toob (Loorits 1923). Sõnajärjeuendus

---

¹ Materjalist pärinevate näidete allikad on viidatud koodiga, mis viitab aastale, autorile ja pealkirjale (11DN – 1911, Arthur Conan Doyle, „Napoleon Bonaparte“); arv koodi järel näitab, mitmenda analüüsiks valitud lausega on tegemist. Kirjed on artikli lisas.

pannakse niimoodi võrduma degermaniseerimisega ja sellest saab üks viis oletatavaid saksapärasusi tõrjuda.

Ideoloogilist motivatsiooni näitab ka viis, kuidas detailsemad ettepanekud võeti kokku üheks loosungiliseks üldreegliks. Esialgsed ettepanekud, mis seavad verbi asetusele ka tingimusi (Aavik 1912), taanduvad järgnevatel väljaannetes sisuliselt lihtsaks soovitusel verb lause lõpust võimalikult ettepoole tuua (nt Aavik 1915a) või lausa lauselõpulist verbi vältida (Pöld 1922; Loorits 1923). Rein Nurkse käsitleb seda mõtlematu propagandana, peegeldades seejuures Aaviku enda sõnu:

.. minu eesmärk siin on enam propagandat teha kui detailis uurimise tööd pakkuda. Ja need antud kaksteist reeglit võib kahes peareeglis kokku võtta: 1. prädikadi nomen või verb asetada mitte lause viimsesse lõppu, vaid võimalikult ette poole; .. (Aavik 1912: 368)

Propagandatrummid põristavad kõrvad huugama: verb võimalikult ettepoole... võimalikult ettepoole... Juhtmõte, mis selle nõudmise sisemiselt arusaadavaks teeks, jääb tulemata. Aaviku poolt Eesti Kirjanduses 1912 esitatud kasuistikat ei jõua mees pidada. (Nurkse 1929: 322)

Üldistamise kõrval toimub ka uute reeglite karmistamine. Pöld toob kõrvallause sõnajärjest rääkides välja ka erandeid, ent Looritsa käsitlus on radikaalne: esiteks tahab ta V2 (verb teisel kohal) asemele nn loogilist SV-järge (subjekt enne verbi; *eile jooksis koer .. > eile koer jooksis ..*); teiseks tuleks tema sõnul liitvormid hoida koos (*on rebast näinud > on näinud rebast*); ning kolmandaks tuleks kõrvallausel kasutada pealause sõnajärge (Loorits 1923). Kuigi kõik kolm punkti on juba Aaviku soovitusel sees, siis Loorits kinnistab nad reegliteks.

Rangele keeleuudendusele vastukaaluks pakuti välja ka vahelduva sõnajärgjega variante. Üks näiteid vabama sõnajärje poole liikumisest tuleb kaks aastat pärast Looritsa grammatikat Karl Leetbergi lauseõpetuses (Leetberg 1925), kus ta toob välja tingimusi, mil kõrvallausel peaks olema pealause sõnajärg ja millal mitte, rõhutades seejuures tuntud ja uue referendi kohta lauses. Aavikki jõuab oma grammatikas lõpuks nüansikama käsitluse juurde, pühendades sõnajärjele 34 lehekülge, sh nii liigsele saksapärasusele kui liigsele degermaniseerimisele. Samas nendib ta, et eesti sõnajärg vajaks omaette raamatut. (Aavik 1936: 158–191)

Sõnajärjediskursuse taustal laienes oluliselt eestikeelse kirjanduse maht: kureeritud rahvusbibliograafia järgi ilmus 1900.–1919. a 2509

ning 1920.–1939. a 4831 eestikeelset ilukirjandusteost (Kruusmaa jt 2025). Märkimisväärne osa 1920.–1939. a ilukirjandusest on tõlkekirjandus (umbes 45%), mille peamised lähtekeeled on saksa ja inglise keel. 1930-ndateks muutus inglise keel tõlkekirjanduse peamiseks lähtekeeleks (395 tõlketest 1189-st), nagu ta on tänapäevalgi, alates 1990-ndatest. Inglise keelest tõlgitud teoste populaarsus saksa keelest tõlgitutega võrreldes peegeldaks justkui sõnajärjeuenduse eesmärki vahetada saksapärase sõnajärg inglispärasega. Tõlkijatele on ette heidetud sõnajärjeuendustega liialdamist (Remmel 1963), samas ongi tõlgitud keel algupärasega võrreldes stiili poolest nihkes: see tunti ära juba keeleuenduse aegu (Aavik 1915b) ning seda on näidatud hiljutistes uurimustes (Taukar 2020).

Sõnajärjeuendusega avanesid just inglise-eesti tõlgetes uued võimalused lähteteksti stiili säilitada: vähemalt Looritsa toodud reeglid on kõik tüüpilised ka inglise keelele. See võib tõesti tähendada sõnajärjeuenduse tihedamat tarvitamist, mida Nikolai Remmel oma sõnajärjeuurimuses kritiseeris (Remmel 1963). Rummeli käsitlus eesti sõnajärjest on senistest põhjalikum, materjali valides on ta aga ettevaatlik ja väldib uuenduslikku sõnajärge kasutanud autoreid, rääkimata tõlketekstidest. Järgnevas uurimuses proovin teha vastupidist ja vaatan just nende väheväärtustatud, aga paljuloetud tõlketest sõnajärge sõnajärjeuenduse perioodil. Teises osas kirjeldan täpsemalt uurimuse eesmärke, valitud materjali ning meetodeid, kolmandas osas analüüsi tulemusi ning neljandas järeldusi.

2. Eesmärk, materjal ja meetod

Looritsa kokku võetud kolmest sõnajärjeuenduslikust reeglist (vt 1. osa) on ilmselt mõjuma jäänud vaid üks: kuigi kõrvallause verbi asetus on muutlik, siis pealause sõnajärge kasutatakse seal endiselt tihti (Lindström 2004: 419). Martin Ehala uurimus näitab, et verbilõpuline sõnajärg taandus ajakirjanduse kõrvallauses 1926. ja 1933. aasta vahel 53,8%-lt 16,9%-le, samas kui 1912. aastal oli see 82,9% (Ehala 1998). Aaviku soovitustest on laias kasutuses ka konverbitarindi verbialguline sõnajärg (Simmul 2020: 229 – verbialgulisi *des*-tarindeid 284 825-st ehk 34,4%). Minu katseuuringu järgi tuleb verbialgulist *des*-konverbitarindit tänapäevases inglise-eesti ilukirjandustõlkes (2010–2014) ette kaks korda tihemini (66,4% *des*-konverbitarinditest) kui algupärastes teostes (33,3%) ning 1923. ja 1924. aasta tõlked näitasid sellele tasemele lähenemist (41,0% ja

57,7%); samas 1907. ja 1913. aasta teostes oli verbialguline *des*-konverbi-
tarind marginaalne (2,36% ja 0,84%) (Lepasson 2025b). Nende uurimuste
põhjal toimus peamine sõnajärjeuendus 1910–1920-ndatel, kuid andmed
on üpris hõredad ja need uurivad täpsustamata ajakirjandustekste ja üksi-
kuid tõlketeoseid. Siinse uurimuse eesmärk on pilti sõnajärjeuenduse
rakendamisest tihendada ja komplitseerida: analüüsides teoseid igast
aastast, vaadates neid tõlkija ja kirjastaja kaupa, samas fookuseerides kit-
samale tarindirühmale – vabadele klausidele (vt 2.2) –, tõlkekirjandusele
kui žanrile ja ühele lähtekeelele. Otsin vastuseid küsimustele: 1) milliste
vabade klauside puhul on tegu uuendusliku sõnajärjega; 2) millal sõnajärje-
uendus inglise-eesti tõlketekstides vastu võeti; 3) kuidas võeti uuenduslik
sõnajärg vastu eri tõlkijate poolt, eri kirjastustes ning 4) kas uuenduslik
sõnajärg tähendas inglise sõnajärje ülevõtmist?

2.1. Materjal

Materjalivalikus on inglise-eesti ilukirjandustõlkeid aastatest 1911–1929,
kokku 20 teost (vt lisa 1). Esialgse valiku tegin juhuslikult iga aasta kohta
lähtuvalt kättesaadavusest. Et mõõta Aaviku soovitude vastuvõttu, jätsin
tema enda tõlked välja; korpuse andmete põhjal ei leidunud materjali
sobivaid teoseid aastatest 1915–1917, 1919 ja 1921. Esialgsele valikule
lisasin võimalusel samade tõlkijate tõlkeid teistest uuritava perioodi aas-
tatest, et näha, millal ja kuidas need tõlkijad sõnajärjeuenduse üle võtsid.
Igast teosest võtsin kaks umbes 500-sõnelist lõiku: üks algusest ja teine
sobivast kohast raamatu keskelt, kuna tõlketeose stiil võib olla ebahütlane
(vt Monticelli 2006). Mõned teosed osutusid kaudtõlgeteks: teose algkeel
oli inglise keel, kuid eesti keelde olid need tõlgitud teise keele vahendusel;
jätsin need siiski kontrastiks analüüsi. Kvalitatiivseks analüüsiks kasutasin
ka osade teoste lähtetekste; tulemuste täpsustamiseks tegin järelanalüüsi
veel kaheksa teosega (vt 3.5).

2.2. Meetod

Materjalist otsisin välja kõik **vabad klausid**. Termin *vaba klaus* viitab selles
artiklis vaba laiendina esinevale adverbiaallausele (näide 5) ja konverbi-
tarindile (6); absoluuttarindid ja nominalisatsiooniga vabad laiendid jäid
välja, kuna sõnajärjeuendus neid ei puudutanud. Iga vaba klausid puhul

määrasin nende vormi (adverbiaallause tüüp, konverbivorm) ning selle, kas esineb **verbijärgseid laiendeid** – verbi ettepoole toomine tähendab ühtlasi laiendite liikumist verbi järele (vt 3.1). Verbiks arvestasin vaid pöördelist verbivormi või konverbi, nii et liitvormi ja liitöeldise ülejäänud osa võis esineda ka lause lõpus (vrd näiteid 7a ja 7b); verbijärgseks laiendiks ma neid ei arvanud. Verbilõpuliseks lugesin kõik ülejäänud klausid – ka need, kus laiendeid ei olnud (SV- ja V-kujulised klausid: *kui koer jooksis; joostes* jms), kuna need sobivad mõlema malliga ja neid uuenduslikuks lugeda ei saa.

- (5) Elu haawab teda, *sest elu on liikumine*, tema aga ihaldab kõike liikumist seisma panna. (13LW06)
- (6) **Hoides kinni kannu katkist kaant** ta valas kaks tassi kohvi. (29LP24)
- (7) a. Lohutav paik – polnud vaja enam midagi nii väga tõsiselt võtta, *kui olid siit turult läbi läinud*. (28GV28) – verbijärgse laiendiga
b. Teisest küljest aga, *olgu et onu omalt poolt veel kedagi ei olnud nimetanud*, ei kahtlenud keegi, et see saab olema Jim Harrison .. (25DR10) – verbilõpuline

Et vastata esimesele uurimisküsimusele uuendusliku sõnajärje kohta, liigitasin verbijärgse laiendiga vabad klausid **traditsioonilisteks ja uuenduslikeks** (vt 3.3). Liigitamine on vajalik, et eristada selliseid klause, mille puhul kasutati verbijärgseid laiendeid juba varem, neist klausidest, mille puhul hakkas uus sõnajärg levima sõnajärjeuuduse tõukel. Liigituse põhimõte tugineb minu hinnangul sellest, et uuendusi võeti kasutusele teostes, kus verbijärgseid laiendeid esines vähemalt pooltes vabadest klausidest. Lisaks klausitüüpide liigitamisele jagasin sama põhimõtte järgi uuenduslikeks ja traditsioonilisteks ka teosed.

Teoste ja klauside liigitamisel järgisin järgmisi põhimõtteid:

1. **Traditsioonilisteks** lugesin sellised vaba klausid, mille oli verbijärgne laiend ning mis esinesid teostes, kus verbijärgse laiendiga vabad klausid moodustasid vabadest klausidest alla 50% ning mis ei olnud kronoloogiliselt eelnevates teostes loetud uuenduslikuks. Näiteks olid põhjuslauseid juba enne uuendust varieeruva sõnajärgjega, nii et verbijärgne laiend neis klausides sõnajärjeuudusele ei viita.
2. **Uuenduslikeks** lugesin sellised vaba klausid, kus verbijärgse laiendiga vabad klausid moodustasid vabadest klausidest 50% või enam ning mis ei olnud kronoloogiliselt eelnevates teostes loetud traditsioonilisteks. Näiteks kasutati ajalauseid enne

uuendust verbilõpuliselt ja verbijärgne laiend viitab neis seega uuendusele.

Kronoloogiliselt järgnev teos ei saa klausitüübi liigitust muuta: kui klausitüüp on verbijärgse laiendiga esinenud varasemas teoses, on see juba tolle teose kontekstis liigitatud ning seda ümber hindama ei hakka. Uurimuses esinesid kõik traditsioonilised klausitüübid enne esimest uuenduslikku teost, nii et selline olukord tuli ette vaid uuenduslike klausitüüpidega traditsioonilistes teostes (vt 3.3).

Teisele, vastuvõtu aega puudutavale uurimisküsimusele vastamiseks jagasin teosed perioodilisteks rühmadeks, mis esindavad sõnajärjeuuduse kasutuselevõtu perioode.

Lisaks tegin mõned järelanalüüsid. Kolmandale uurimisküsimusele vastamiseks analüüsisin korduva tõlkijaga teoseid (vt 3.4); samuti analüüsisin tulemuste kinnitamiseks ja materjali mitmekesistamiseks kaheksat lisateost 1920-ndatest, keskendudes kirjastustele (vt 3.5). Neljandale uurimisküsimusele vastamiseks võrdlesin osa uuendusliku sõnajärgiga teoste puhul sõnajärgse lähtekeele (vt 3.2).

3. Sõnajärjeuudus inglise-eesti ilukirjandustõlgete vabades klausides

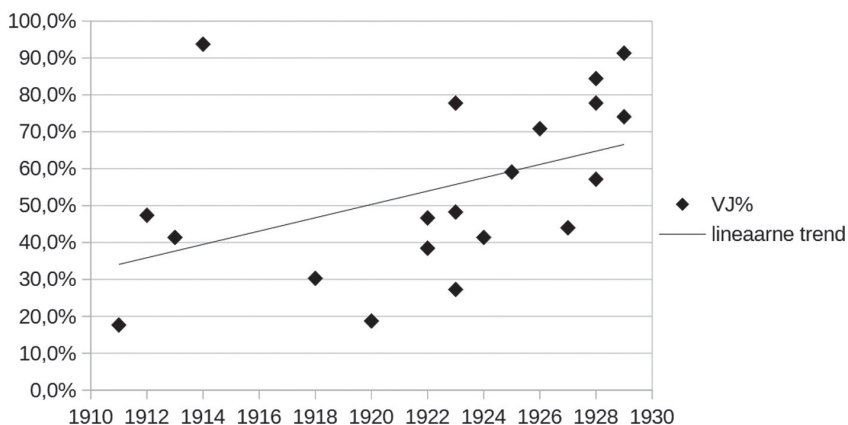
3.1. Verbijärgsete laienditega vabad klausid

Materjal oli kokku 502 vaba klausid, millest 289-s (57,6%) oli verbijärgne laiend; ühes teoses oli seega keskmiselt 25,1 vaba klausid ning 14,45 verbijärgse laiendiga vaba klausid (vt tabel 1). Vabade klauside arv kõikus päris palju, ulatudes 13-st 45-ni, ent mediaan oli keskmiselähedane – 24,5. Keskmise verbijärgse laiendiga vaba klausid osakaal oli 54,4%.

Verbijärgsete laiendite osakaal perioodi jooksul kasvab, ent on teoseti väga kõikumine (joonis 1): kõrgeima osakaaluga teos pärineb 1914. aastast (93,8%), sellele järgnevad teosed 1929. (91,3%) ja 1928. aastast (84,4%). 70–79%-lise osakaaluga teoseid on neli ja 50–59%-lise osakaaluga teoseid on kaks. Ülejäänud teosed jäävad alla 50%, kõige madalamad 1911. (17,6%), 1920. (18,8%) ja 1923. aastast (27,3%); hilisem neist pärineb 1927. aastast 44,0%-ga. Tõusev trend näitab sõnajärjeuuduse mõju; suur kõikumine näitab ilmselt tõlke stiili seost tõlkijate eelistustega, sh erinevusega sõnajärjeuuduse vastuvõtus, aga ka lähteteksti stiiliga, kuna sellest oleneb, milliseid vabu klausid teksti valitakse.

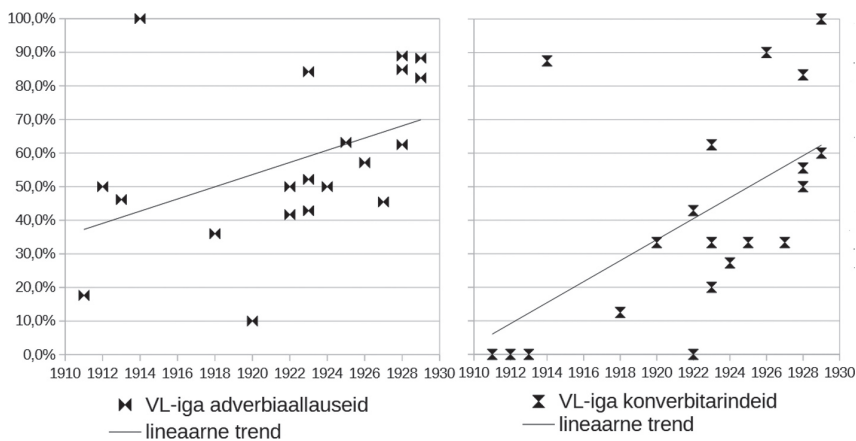
Tabel 1. Verbijärgsete laienditega vabade klauside osakaal 1911.–1929. a inglise-eeesti tõlketeostes. VJ = verbijärgse laiendiga vaba klaus; ID = teose kood; teoste nimestik lisas 1

Aasta	ID	VJ	Kokku	VJ%	Aasta	ID	VJ	Kokku	VJ%
1911	11DN	3	17	17,6%	1923	23TT	14	29	48,3%
1912	12PM	9	19	47,4%	1924	24SB	12	29	41,4%
1913	13LW	12	29	41,4%	1925	25DR	13	22	59,1%
1914	14LM	30	32	93,8%	1926	26SI	17	24	70,8%
1918	18RW	10	33	30,3%	1927	27MT	11	25	44,0%
1920	20WS	3	16	18,8%	1928	28GD	38	45	84,4%
1922	22BK	5	13	38,5%	1928	28GV	16	28	57,1%
1922	22TP	7	15	46,7%	1928	28ST	21	27	77,8%
1923	23BT	21	27	77,8%	1929	29LP	20	27	74,1%
1923	23PK	6	22	27,3%	1929	29MS	21	23	91,3%
					kokku:		289	502	57,6%
					keskmiselt:		14,45	25,1	54,4%

Joonis 1. Verbijärgsete laienditega vabade klauside osakaal aastatel 1911–1929 ilmunud inglise-eeesti tõlketeostes. VJ% = verbijärgse laiendiga vaba klauside osakaal

Sõnajärjeuenduse üldpilti mõjutab tugevalt verbialgulise konverbitarindi kasutuselevõtt. Kui verbijärgseid laiendeid leidis adverbiaallausetes ka enne uuendusi, siis materjali sattunud teosed aastatest 1911–1913 ei sisaldanud ühtegi verbialgulist konverbitarindit (vt joonis 2). 1920-ndate lõpupoole oli see tihti aga valdav sõnajärg. Siinsed andmed kinnitavad ka katseuuringu tulemusi, mille järgi tänapäevane sõnajärjejaotus inglise-eesti tõlgete *des*-tarindites saavutati 1920-ndatel (Lepasson 2025b).

Joonis 2. Vasakul: verbijärgsete laienditega vabade adverbiaallausete osakaal kõigist adverbiaallausetest. Paremalt: verbijärgsete laienditega konverbitarindite osakaal kõigist konverbitarinditest; VL = verbijärgne laiend

3.2. Inglise sõnajärje matkimine

Sõnajärjeuenduse rakendamist inglise-eesti tõlketekstis toetab selle sarnasus inglise sõnajärgiga, mis tekitab küsimuse, ega sõnajärjeuenduse vastuvõttu ei saa seletada inglise sõnajärje matkimisega. Kõrvutasin selle küsimuse lahendamiseks analüüsitud lõike kolmest uuenduslikust teosekatkendist (29LP, 29MS, 28GV), leides sellised verbijärgse laiendiga vabad klausid, kus verb ja selle laiendid on vastavate lähtetarindi moodustajatega samas järjekorras (näide 8), ning need, milles on tehtud üksik eesti sõnajärge iseloomustav muudatus (nt subjekti kadumine (näide 9), verbi liitvormi paigutamine (näide 10)); ülejäänud verbijärgse laiendiga vabad

klausid erinevad lähtetarindist rohkem. Kõrvutuses ei arvestanud ma neid klause, milles sõnajärge võrrelda ei saanud; kaks valitud katkendit olid väga kõrge verbijärgse laiendi osakaaluga (29LP – 80,0%; 29MS – 95,2%) ning üks oli madalama osakaaluga (28GV – 54,2%) (vt tabel 2 – vrd tabel 1); kolme osakaalu vahed on siiski üpris sarnased (15,8% ja 15,2%).

- (8) a. .. [leaving]₁ [him]₂ [in darkness]₃. (London 2001 [1911])²
 b. .. [jättes]₁ [ta]₂ [pimedusse]₃. (29LP20)
- (9) a. When [he]₁ [arose]₂ [from the table]₃ .. (London 2001 [1911])
 b. [Tõustes]₂ [laua tagant]₃ .. (29LP20)
- (10) a. [Had]₁ [he]₂ [had]₃ [anything]₄ .. (Masefield 2022 [1924])
 b. [Oleks]₁ [tal]₂ [midagi]₄ [olnud]₃ .. (29MS)

Kahe katkendi puhul (28GV, 29LP) näitasid tulemused verbijärgse laiendiga vaba klause täielikku kattuvust u 40%-s vabadest klausidest; ühe katkendi puhul (29MS) oli see näitaja 52,4% – siingi seletaks inglise sõnajärje matkimine vaid pooli verbijärgse laiendiga klause (vt tabel 2). Katkendid 29LP ja 29MS sisaldavad rohkem verbijärgse laiendiga klause, kuid kõrgemat osakaalu seletavad üksikud ja suuremad muudatused sõnajärjes: kui katkendis 28GV on üksik erinevus kolmes klausis (12,5%), siis katkendis 29LP on see kuues klausis (24,0%) ja katkendis 29MS viies klausis (23,8%); mõlemas kõrgema osakaaluga katkendis esineb ka rohkemate erinevustega verbijärgse laiendiga vabu klause.

Tabel 2. Verbijärgse laiendiga vabade klauside kattuvus ingliskeelse lähtetarindi sõnajärgega. Arvst = arvestatud klause; VJ = verbijärgse laiendiga vaba klaus

ID	Arvst kokku	Arvst VJ	Täielik kattuvus	Üsik erinevus	Rohkem erinevusi
28GV	24	13 54,2%	10 41,7%	3 12,5%	0 0,0%
29LP	25	20 80,0%	10 40,0%	6 24,0%	4 16,0%
29MS	21	20 95,2%	11 52,4%	5 23,8%	4 19,0%

² Numbrid tähistavad lähtetarindi sõnajärge.

Täielik kattuvus lähtetarindi sõnajärgjega võib seletada verbijärgse laiendi tihedamat kasutust küll kahe kõrgema osakaaluga katkendi vahel, aga nende ja madalama osakaaluga katkendi vahelist erinevust seletavad muudetud sõnajärgjega klausid. See näitab, et uuenduse tihedamal rakendamisel ei matkitud inglise sõnajärge neis aspektides, mida sõnajärjeuudendus ei puudutanud.

3.3. Traditsioonilised ja uuenduslikud verbijärgsed laiendid

Materjali sattus 11 teost, millest võetud katkendites alla 50% vabadest klausidest sisaldasid verbijärgseid laiendeid: aastatest 1911–1913, 1918, 1920, 1922–1924 ja 1927. Vähemalt 50% klausidest on verbijärgse laiendiga üheksas teoses aastatest 1914, 1923, 1925–1926 ja 1928–1929. Jagan traditsioonilise kasutuse analüüsi selle järgi kolmeks perioodiks: 1911–1913, 1918–1923 ning 1924–1927; uuenduslikus kasutuses vaatan eraldi 1914. ja 1923. aasta teoseid ning koos aastatel 1925–1929 ilmunud teoseid.

1911–1913. Sellesse perioodi jääb kolm teost: 1) Arthur Conan Doyle'i romaani „Uncle Bernac“ 1911. a tõlge („Napoleon Bonaparte“, tlk H. H., 11DN), 2) Max Pembertoni romaani „The House Under the Sea“ 1912. a tõlge („Merealune linn“, tlk A. H. Tammsaare, 12PM) ja 3) Jack Londoni romaani „White Fang“ 1913. a tõlge („Walgekihv“, tõlkija teadmata, 13LW).

Verbijärgne laiend esineb neis siis, kui: 1) laiendite hulgas on klaus (11) või võrdlutarind (12); 2) vaba klaus on põhjus- (13, esineb ka verbilõpuliselt) või kõrvutuslause (14); 3) vaba klaus on verbiälguliselt märgitud tingimuslause (15).

- (11) Peale järelwaatust äratub mõni teine asi tema tähelepanemist ja siis tuleb jälle midagi uut, - *kuni tal õhtul äkitselt meelde tuleb, et ta lõunat veel ei ole söönud.* (11DN15)
- (12) Ma olen teda kaheksateistkümme tundi wahetpidamata tööd tegewat näinud, ilma et ta *midagi muud oleks söönud kui paar tassi kohwi.* (11DN10)
- (13) Aidata ei wõi ta mind, aga siiski on tema lähedus mulle hea, *sest ta on ju mu sõber.* (12PM15)
- (14) Et ta kõige pikema nõõri otsas wedas, tuli teistele ikka ette, *nagu jookseks ta nende eest ära.* (13LW29)

- (15) .. *liikus* tema *rutemine*, siis wõis ka see rutemine jooksta, kellele ta kallale tahtis tungida ja nii ei saanud ükski koer teist kätte, .. (13LW22)

1914 (uuendus). Veel ühe Jack Londoni romaani „Sea Wolf“ tõlge 1914. aastast („Mere hunt“, tlk J. Parktal, 14LM) oli ilmselt üks esimesi katseid inglise-eesti tõlkekirjanduses uut sõnajärge kasutada. Materjalis leidsid järgnevad uuenduslikud verbijärgse laiendiga vabad klausid: 1) ajalause (16); ja 2) *des*-konverbitarind (17).

- (16) Läänest puhus nõrk tuuleke, mis waikis wiimaks koguni, *kui olime pahema paadi tuulealusele küljele jõudnud*. (14LM29)

- (17) „Just niisuguste ilmadega lähewadki meremehe juuksed enneaegu halliks,“ ütles tema, *näidates peaga pootsmannimajakese poole*. (14LM13)

1918–1923. Sellesse perioodi jääb valikus kuus alla 50%-list tõlget: 1) 1918. aastal ilmunud Robert Buchanani romaani „The Shadow of the Sword“ tõlge („Wäejooksik“, tlk Peeter Grünfeldt, 18RW); 2) 1920. aasta H. G. Wellsi romaani „In the Days of the Comet“ tõlge („Sabatähe aastal“, tlk A. H. Tammsaare, 20WS); 3) 1922. aastast Victor Bridgesi „The man from nowhere“ tõlge („Kadunud mees“, tlk Linda Luiga (Bakis), 22BK); 4) ja sama aasta Mark Twaini romaani „The Prince and the Pauper“ tõlge („Prints ja kerjus“, tlk Ants Oras, 22TP); ning kaks tõlget 1923. aastast: 5) Edgar Allan Poe jutustuse „The Gold-Bug“ tõlge („Kuldpõrnikas“, tlk Helmi Jansen, 23PK); ja 6) Mark Twaini romaani „Tom Sawyer, Detective“ tõlge (1923 „Tom Sawyer salauurijana“, tlk Ants Oras, 23TT).

Neis teostes on verbijärgsed laiendid tingitud samadest tingimustest mis 1911.–1913. aasta teosed – peamiselt klausilisest laiendist. 1923. aasta „Kuldpõrnikas“ on kasutatud aga uuenduslikku *des*-tarindit, seda küll vaid paaris kohas (18). Sama aasta „Tom Sawyer salauurijana“ sisaldab materjalis varem ette tulemata verbialgulist otstarbelauset, kuid seda on kasutatud pigem poeetilise rütmi säilitamiseks ja see pole ei traditsiooniline ega uuenduslik (19).

- (18) *Põgenedes vaesusele järgnevatel alanduste eest*, läks ta minema New-Orleanist, omade esivanemate linnast .. (23PK01)

- (19) Näib, kui ei ihkaski muud kui *ära minna*; *ära minna* ja *lahti saada* kõigist neist õppinud ja harjunud asjust, mida igapäev näed ja millest himu ammugi otsas, *et jällegi silmata midagi uut ja üllatavat*.

1923 (uuendus). Samal aastal rakendas sõnajärjeuuendust tõlkija Linda Luiga (Bakis), kuna Edgar Rice Burroughs'i romaani „The Beasts of Tarzan“ tõlke („Tarzani metsikud sõbrad“, tlk Linda Luiga, 23BT) vabade klausidest valdav enamus (21 27-st) sisaldas verbijärgset laiendit. Seekord leiab tekstist verbialgulised *des*-tarindid (20), (kontekstist mõjutamata) verbijärgse laiendiga otstarbelaused (21) ja V2-järgjega ajalauseid (22). See viitab sihilikule muutusele, kuna sama tõlkija eelmise aasta tõlketeos „Kadunud mees“ sisaldas õige vähe vabu klause ning seal olid verbijärgsed laiendid klausilised.

- (20) John Clanton, Lord Greystoke – .. – istus vaikides oma sõbra, leitnant Paul D'Arnot, korteris Pariisis, *waadates mõttes oma laitmatult läikiwa saapanina otsa*. (23BT02)
- (21) See kõik segas palju; siiski jätkas Tarzan teekonda kärmelt, tarwitades jälgede otsimises vähem silmi ning rohkem nina, *et kindlamini püsida õigel rajal*. (23BT19)
- (22) Kuna need kaks meest *ujasid juttu Pariisis*, kõnelesid Londoni alewis väikses onnis ka kaks meest. (23BT10)

1924–1927. Siia perioodi jääb materjalis veel kaks teost, milles vähem kui 50% klausidest on verbijärgse laiendiga: Ernest Seton-Thompsoni juttude „Bingo, the story of my dog“ ja „Johnny Bear“ 1924. aasta tõlge („Bingo, Karu Juku ja Truu Tšink“, tlk Ella Treffner, kirjastus Loodus, 24SB – tõlge ilmselt saksa keele kaudu) ning Frederick Marryati romaani „Masterman Ready“ 1927. aasta tõlge („Tüürimees Tubli“, tlk A. H. Tammsaare, 27MT). Ella Treffneri on oma tõlkes kasutanud paari verbialgulist *des*-konverbitarindit, aga teisi uuendusi ei ole; Tammsaare tõlge sisaldab ühte verbialgulist *des*-konverbitarindit (23). Ülejäänud vabad klausid neis tõlgetes on kas klausilise verbijärgse laiendiga, V2-järgjega põhjuslauseid või verbilõpulisid (24).

- (23) Kapten seisis ratta juures, *valvates tüürijate tegevust*; .. (27MT03)
- (24) Ivakese aja pärast jõudis koer hundile uuesti järele ja haaras tal reiest kinni, tõmbus aga otsekohe jälle tagasi, *et vihase hundi koledate kihvade eest kõrvale põigata*. (24SB08)

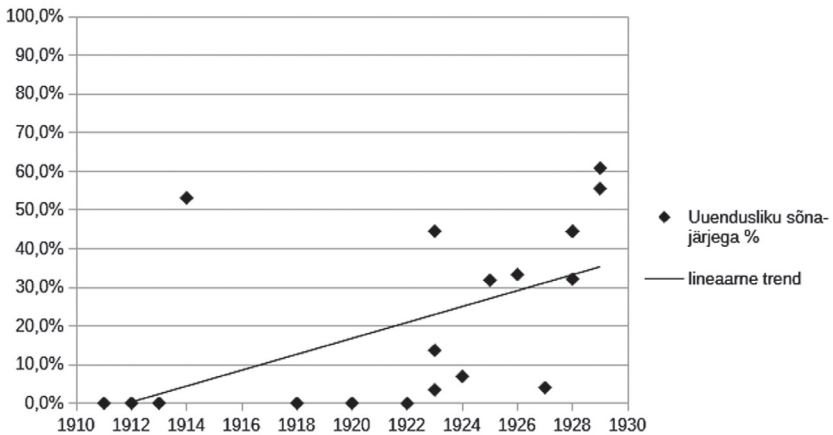
1925–1929 (uuendus). Ülejäänud tekstides on verbijärgseid laiendeid üle 50%: 1) 1925. aastal ilmunud Arthur Conan Doyle'i romaani „Rodney Stone“ kaudtõlge (tlk Gustav Kindlam, A. Enquisti järgi, 25DR); 2) A. H. Tammsaare 1926. aasta tõlge Walter Scotti romaanist „Ivanhoe“

(26SI) ja 3) 1928. aasta tõlge John Galsworthy romaanist „The White Ape“ („Valge ahv“, 28GV); 4) Ants Orase 1928. aasta tõlge David Garnetti romaanist „Lady into Fox“ („Daam rebaseks“, 28GD) ja 5) 1929. aasta tõlge John Masefieldi romaanist „Sard Harker“ (29MS); 6) Ella Treffneri 1928. aasta kaudtõlge Ernest Seton-Thompsoni juttudest „A Street Troubadour“ ja „Redruff – The Story of the Don Valley Partridge“ (saksa keelest, „Tänavatrubaduur“, 28ST) ja 7) Linda Luiga tõlge Jack Londoni juttudest „A Piece of Steak“ ja „The Apostate“ („Poksija Tom King“, 29LP).

Kui seni piirdusid uuenduslikud tarindid materjalides verbialgulise *des*-konverbitarindi ning verbijärgsete laienditega aja- ja otstarbelausega, siis selles rühmas on uuendused laiemad: uus sõnajärg on kasutusel (niigi uuenduslikus) *nud*-konverbitarindis (25), mööndlauses (26), tingimulauses (27) ja viisilauluses (28). Arvukaimad on siiski just *des*-konverbitarindid ja ajalauseid, mis tuleneb ilmselt ilukirjanduse eripärast.

- (25) *Tõmmanud viimsed jooned põetud juustesse kustutuspaperil*, Michael tõusis üles. (28GV26)
- (26) .. *isegi kui ta jätaks korvi kaarikule*, nuusutaksid kõrtsikoerad proua lõhna. (28GD39)
- (27) *Kui sa oleksid ka hingeliselt väikeseks gentlemaniks*, siis oleksid minu eestkostjaks, selle asemel et olla minu sõber nagu warasemalt! (25DR13)
- (28) Umbes paar tundi hiljem pööras ta unes teise külje, *nii et vallandas müürilt tüki adoobet*. (29MS17)

Traditsiooniline ja uuenduslik. Materjali põhjal loen niisiis verbijärgse laiendiga vaba klausli sõnajärgse traditsiooniliseks järgmistel tingimustel: a) leidub klausiline laiend või võrdlutarind; b) tegu on põhjus- või kõrvutuslausega; c) tegu on verbialgulise tingimulausega. Uuendusliku sõnajärgsega on klausid, mis neid tingimusi ei täida, mille hulka kuuluvad: 1) verbialgulised konverbitarindid; 2) verbijärgse laiendiga aja- ja tingimulaused, otstarbe-, möönd- ja viisilauseid (ka tulemuslauseid). Kasutades täpsustatud tingimusi, näeme, et kui välja arvata erandlikud tõlked 1914. aastast, kui ettepanekud olid veel värsked, ja 1923. aastast, kui tuli välja ka Oskar Looritsa grammatika, siis tihedam ülevõtt hakkas pihta alles 1920-ndate teises pooles (joonis 3).

Joonis 3. Uuendusliku sõnajärgega vabade klauside osakaal kõigist vabadest laienditest

3.4. Uuenduste kasutuselevõtt tõlkija kaupa

Materjalis on neli tõlkijat, kelle töödes saab uuendusliku sõnajärje kasutuselevõttu jälgida: A. H. Tammsaare, Linda Luiga (Bakis), Ants Oras ja Ella Treffner.

Tammsaare puhul on näha tagasihoidlikumat lähenemist – ühes tõlkes ta kasutab sõnajärjeuuendust, teises mitte, kolmandas jälle kasutab. Lähemal vaatlusel on suurem osa uuenduslikke vabu klause tema tõlgetes just *des*-konverbitarindid, kuigi 1928. aasta tõlke „Valge ahv“ lõikudes on ka mõned verbijärgse laiendiga aja- ja mööndlauseid. Adverbiaallausetes hakkas Tammsaare niisiis kasutama vabamat sõnajärge, aga ei järginud väga jäigalt keeleuuenduslikke printsiipe.

Ella Treffneri 1924. ja 1928. aasta tõlked sama autori loomajuttudest on teiste tõlkijate töödega võrreldes kummalise sõnajärgega, kuid seda saab põhjendada lihtsasti: Treffner tõlkis saksa, mitte inglise keelest (vähemalt 1928. aasta jutud, vt EKM EKLA, f 56, m 329:0). 1924. aasta tõlkest leiab kaks verbialgulist *des*-konverbitarindit, muidu järgib sõnajärg traditsioonilisi malle. 1928. aasta tõlkes leiab aga uuenduslikke konverbitarindeid, ajalauseid, otstarbelauseid ja ka mööndlauseid. Võrdlusel inglise- ja saksa-keelse tekstiga selgub, et Treffneri uuenduslikum tõlge sarnaneb pigem saksa sõnajärgega (29), samas väldib ta verbilõpulist kõrvallauset (30).

Sõnajärjeuendust on näha ka ühes Treffneri sama aasta artiklis, kus 25 vabast klausist on verbijärgse laiendiga 22 ehk 88% (31).

- (29) .. for the woods were full of enemies. (Seton-Thompson 2002 [1898]) >
.. denn der Feinde waren viele in den Wäldern. (Seton-Thompson 1908)
> .. sest vaenlasi oli palju metsades. (28ST16)
- (30) .. to admire the perfect stillness of her children. (Seton-Thompson 2002) > .. um voll Mutterstolz die vollständige Ruhe ihrer Kinder zu bewundern. (Seton-Thompson 1908) > .. et emauhkusega nautida laste täielikku rahulpüsi. (28ST27)
- (31) Laps asub instinktiivselt (loomusunniliselt) enesekaitsele, *kui ta pole ära teeninud säärast kohtlemist*. (Treffner 1928)

Linda Luiga (Bakise) puhul nähtub materjalist järsk hüpe traditsiooniliselt sõnajärgelt uuenduslikule: kui 1922. aasta tõlkes ei kasutanud ta ühtegi uuendusliku sõnajärgega vaba klausid ning traditsioonilise verbijärgse laiendiga vabu klause oli 46% (6 vaba klausid 13-st), siis 1923. aasta tõlkes moodustasid uuendusliku sõnajärgega klausid kõigist vabadest klausidest 44% (12 27-st), kusjuures verbijärgse laiendiga oli vabu klause 78% (21 27-st). Tõlge kümnendi lõpust, 1929. aastast näitab sarnast pilti: uuendusliku sõnajärgega on 56% (15 27-st) ning kokku verbijärgse laiendiga 74% (20 27-st) vabadest klausidest. Luiga sõnajärgehüpe toimub samal aastal Looritsa grammatika ilmumisega, aga tõlge ilmub Päevalehes alates 15. maist (Burroughs 1923), samas kui grammatika eessõna kuupäevaks on märgitud 1. august (Loorits 1923), seega selle grammatika trükiversioon ei saanud siiski muudatust põhjustada.

Ants Orase tõlked 1922. ja 1923. aastast järgivad veel traditsioonilisi põhimõtteid, aga 1928. ja 1929. aasta omad on uuenduslikud. Orase 1928. aasta tõlkes „Daam rebaseks“ oli valitud lõikudes lausa 45 vaba klausid, millest verbilõpulisid oli vaid seitse: verbijärgse laiendiga oli 38 (84%) ning uuendusliku sõnajärgega 20 klausid (44%). 1929. aasta „Sard Harkeris“ oli verbilõpulisid vabu klause 2 23-st: verbijärgse laiendiga seega 21 (91%), sh uuenduslikke 14 (61%). Oras läks tõlgetes sõnajärjeuendusega kaasa hiljem, samas oli ta uuendustega ilmselt tuttav, kuna tema nimi esineb ka Looritsa grammatika tänusõnades.

Sõnajärjeuendust hakkasid kõik siin vaadatud tõlkijad rakendama 1920-ndate lõpuks, aga see, mis ajal ja mis määral seda tehti, sõltus ikka tõlkijast. Treffneri, Luiga ja Orase uuenduslikud tõlked 1920-ndate lõpus ilmusid kõik „Looduse universaal-biblioteegi“ sarjas, kus tekstid ka

toimetati (Pärgma 2024), samas kasutas nt Luiga uuendusi juba varem ning Treffner ka muudes kirjutistes. Sellest artiklist jäi välja tõlkijate taust, mis annaks konteksti sõnajärjeuunduse taga peituvatele motivatsioonidele, sotsiaalsetele sidemetele jms.

3.5. Kirjastused

Tulemuste kinnitamiseks tegin sama analüüsi veel kaheksa tõlkega, jälgides seekord kirjastajaid. Tulemused sarnanesid eelmistega: 1923. a tõlge oli väga uuenduslik, 1926.–1927. a tõlgetes oli uuenduslikke tarindeid vähem ning 1928.–1929. a tõlgetes rohkem. Verbijärgseid laiendeid oli alla 50% vaid ühes 1927. aasta tõlkes.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse 1923. aastal avaldatud „Marsi printsessis“ (Burroughs, Edgar Rice; tlk Hilja Mändmets (Lippmaa)) oli uuendusliku sõnajärgjega vabade klauside osakaal suuremgi (52,2%) kui sama aasta tõlkes Linda Luigalt (44,4%), mis ilmus samas kirjastuses. Samas on selle kirjastuse 1927. aasta „Inimsoo koidikul“ (H. G. Wells; tlk Hugo Summer) uuenduslikke tarindeid vaid 18,8%.

Kirjastuse Elu välja antud tõlgetes „Doktor Eduardes“ (Mary Roberts Rinehart; tlk August Herms 1928) ja „Maailmade sõda“ (H. G. Wells; tlk Villem Pedajas 1929) oli uuenduslike tarindite osakaal üpris kõrge (50,0% ja 54,6%) – väiksem kui Looduse 1929. aasta tõlgetes, aga suurem kui 1928. aasta omades.

Noor-Eesti kirjastuse 1926. aasta tõlge „Mees, kes tahtis olla kuningas“ (Rudy Kipling; tlk Mihkel Reiman) oli uuendustega tagasihoidlik (12,8%); sama tõlkija ja kirjastajaga 1928. aasta „Martin Eden“ (Jack London) sisaldas rohkem uuenduslikke vabu klause (30,8%), mida oli umbes sama palju kui Tammsaare sama aasta tõlkes (32,1%) – samas oli verbijärgsete laienditega vabade klauside osakaal oluliselt suurem (vastavalt 84,6% ja 57,1%).

Kaks ülejäänud teost, Eesti Õpetajate Liidu väljaantud „Kilk koldel“ (Charles Dickens; tlk E. Vöhlman 1926) ja Tapperi „Mannekeen“ (Fannie Hurst; tlk Marje Pedajas 1929) kinnitavad üldisemat trendi verbi ettepoole tuua, kuigi kumbki tõlge ei lähe äärmustesse: esimeses on 54,8% verbijärgse laiendiga vaba klausid, millest 22,58% on uuendusliku sõnajärgjega (vrd sama aasta teistes teostes: 0,33% ja 12,8%) ning teises 77,8% verbijärgse laiendiga ja uuenduslikke 38,9% (vrd sama aasta 54,5%, 55,6% ja 60,9%).

Sõnajärjeuenduse vastuvõtt võis küll oleneda kirjastusest, aga ilmselt vaid sedavõrd, et eri kirjastustega olid seotud eri tõlkijad. Verbilõpulist vabade klauside osakaal vähenes oluliselt, seda nii traditsiooniliste kui ka uuenduslike verbijärgse laiendiga vabade klauside arvelt. Uuenduste kasutamine sõltus nii tõlkijast kui tekstist.

4. Arutelu ja kokkuvõte

Inglise-eesti tõlgete vabades klausides käis sõnajärjeuendus mitut rada pidi. Johannes Aaviku soovitus verb kõrvallause lõpust ettepoole tuua 1910-ndatel tugevat toetust ei leidnud, aga vähemalt ühes tõlkes seda tarvitati. Uue elu sai sõnajärjeuendus sisse 1920-ndatel, kui tekkis laiem huvi eesti keele degermaniseerimise vastu: esialgu tarvitasid sõnajärjeuendust mõned uue põlvkonna tõlkijad, aga kümnendi lõpuaastatel levis see laiemalt – pöördepunkt paistab olevat aasta 1928. Kui mõne tõlkija sules muutus verbilõpulis kõrvallause vältimine lausa reegliks, siis teised on vaba sõnajärje näol leidnud kahe äärmuse vahelise kesktee. Võimalik, et radikaalsem sõnajärjeuendus aitas hiljem vabamat sõnajärge lihtsamini vastu võtta.

Konverbitarindis toimus sõnajärjeuendus teiste vabade klausidega võrreldes järsemalt. Aaviku soovitustes tõuseb konverbitarind esile seetõttu, et ei ole tema sõnul kuidagi sõnajärje saksapärasusega seotud. Pigem esindab see Aaviku soovitude taga olevat soovi võimalusteks lauserütmi parandada – ja see võeti hästi vastu. Uuenduslikku verbialgulist konverbitarindit kasutati teistest sõnajärjeuendustest iseseisvana: seda leidub ka muidu traditsioonilist sõnajärge tarvitavates tekstides.

Üldistest trendidest hoolimata oli sõnajärjevalik ilmselt iga tõlkija otsustada. Kuigi mõned kirjastused, nagu Loodus ja Elu, avaldasidki pigem uuenduslikke tõlkeid, tähendaks sõnajärje muutmine pea igas kõrvallauses väga põhjalikku toimetamistööd – samas avaldas Loodus oma tõlkekirjanduse sarja esialgu kord nädalas (Pärgma 2024).

Paratamatult lähenes tõlke sõnajärg uuendusega inglise keele sõnajärjele, kuna uuendus panigi ette inglise keelele tüüpilisi sõnajärjemustreid. Ometi ei anna (põgus) võrdlus lähtetekstiga alust arvata, et tõlkijad oleks inglise sõnajärge täielikult matkinud, sest teised eesti kirjakeelele iseloomulikud jooned on säilinud. Materjali sattunud (inglise-)saksa-eesti tõlge illustreerib, et sõnajärjeuenduse juures väärtustati just verbilõpulis kõrvallause kui saksapärasuse kaotamist.

Tulemustesse löi palju selgust uuenduslike klausitüüpide väljaselgitamine. Artiklis keskendusin ühele uuenduslikule loosungile – „verb võimalikult ettepoole“ – ning tuletasin sellest verbijärgse laiendi kriteeriumi, aga seda täitis küllaltki palju vabu klause juba varemgi. Seetõttu oli oluline välja selgitada, mis tüüpi klausides uuendus toimus, ja selleks liigitasin tekstid ja nende järgi klausid lävendipõhiselt traditsioonilisteks ja uuenduslikeks: uuenduslikud olid verbialgulised konverbitarindid ning verbijärgse laiendiga aja-, tingimus-, otstarbe-, möönd- ja viisilased, kui neis ei olnud klausilist laiendit ega võrdlustarindit (vt täpsemalt 3.3). See tulemus sõltub paratamatult materjali valitud tekstidest, lävendist ja kriteeriumist, aga näitab siiski väga selget sõnajärjemustrite muutust tarinditüüpides, mis varem olid valdavalt verbilõpulisel.

Uurimus näitas ühtlasi nii üldist trendi vabade klauside sõnajärjeuuendusega kaasa minna kui ka selle sõltumist tõlkijast. Tulemusi aitaks täpsemini seletada ülevaade nende tõlkijate sotsiaalsetest seostest, seisukohtadest ja nende teiste tekstide omadustest, mis jäid siin paraku tagaplaanile; näiteks käisid Oskar Loorits, Ants Oras ja Linda Luiga samal ajal ülikoolis ja kuulusid Aavikuga seotud üliõpilasseltsi Veljesto (EYS Veljesto *s.a.*).

Laiendada saaks ka keelelise poole uurimist. Tõlgitud keeles leiduvad eripärad aitaks välja selgitada kõrvutus algupäraste tekstidega – kas sõnajärge uuendati siin rohkem või vähem? Kuigi inglise sõnajärge päris ei matkitud, võis selle sarnasus uuendatud sõnajärgjega rakendamise ulatust siiski mõjutada. Tänapäeva kirjakeele olekut ja seda, kuidas tõlketekstid seda kujundada võisid, aitaks seletada ka see, mis toimus sõnajärjes vahepeal: 1930-ndatel ja Nõukogude perioodil, 1990-ndatel ja hiljem.

Kirjandus

Aavik, Johannes 1908. Praktalik Soome keele õpetus. Helsingi: Weilin ja Göös.

Aavik, Johannes 1912. Kõige suurem germanismus Eesti keeles. – Eesti Kirjandus 9, 353–369.

Aavik, Johannes 1915a. Katsed ja näited. [1]. Jurjev [Tartu]: Reform.

Aavik, Johannes 1915b. Eesti kirjakeelse stiili arenemisjärgud. – Noor-Eesti, V album, 216–229.

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti.

Burroughs, Edgar Rice 1923. Tarzani metsikud sõbrad. I. – Päewaleht 15. mai, 5.

Ehala, Martin 1998. How a man changed a parameter value: The loss of SOV in Estonian subclauses. – Historical Linguistics 1995. (= Current Issues

in Linguistic Theory 162.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Erelt, Mati 2017a.** Eesti keele lauseehituse uurimisest. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu III.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 29–52.
- Erelt, Mati 2017b.** Liitlause. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu III.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 647–753.
- EYS Veljesto s.a.** Liikmed. <https://www.veljesto.ee/liikmed/>.
- Kruusmaa, Krister; Peeter Tinitis; Laura Nemvalts 2025.** Curated Estonian National Bibliography - books. National Library of Estonia. <https://zenodo.org/records/14708287>.
- Leetberg, Kaarel 1925.** Eesti lauseõpetus keskkoolidele. Rakvere: Ühistrükikoda Rakveres.
- Lepasson, Urmet 2025a.** Kontrastiivselt inglise vabast *ing*-tarindist ja selle funktsionaalsetest eesti vastetest ilukirjandustõlkes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 70, 53–77. <http://dx.doi.org/10.3176/esa70.03>.
- Lepasson, Urmet 2025b.** Verbialguline *des*-tarind, Aaviku soovitude jälg inglise-eesti ilukirjandustõlkes. Ettekanne konverentsil Johannes Aavik ja (yli)kool, 27. september. Tallinn. <https://youtu.be/pV5L9BSYicg>.
- Lindström, Liina 2004.** Verbi asend eesti kõrvallauses. Relatiivlauseid. – Keel ja Kirjandus 6, 414–429.
- Lindström, Liina 2005.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina 2017.** Lause infostruktuur ja sõnajärg. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 537–565.
- London, Jack 2001 [1911].** When God Laughs and Other Stories. Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/ebooks/2545>.
- Loorits, Oskar 1923.** Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees.
- Masefield, John 2022 [1924].** Sard Harker. Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/ebooks/69340>.
- Monticelli, Daniele 2006.** Keeleuendus ja tõlkimine Noor-Eesti kultuurilise utopia raames Villem Ridala tõlgitud „Süütu“ näitel. – Keel ja Kirjandus 5–6, 379–386, 477–490.
- Nurkse, Rein 1929.** Eesti keele sõnade järjekorrast. – Eesti Kirjandus 23, 321–334, 369–382.
- Pöld, Harald 1922.** Eesti keeleõpetus. II jagu: Lauseõpetus. (= Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 15.) Tallinn: G. Pihlakas.
- Pärgma, Piret 2024.** „Looduse universaal-biblioteek“: raamatusarja juhtumiuuring. – Methis. Studia humaniora Estonica 26, 33, 198–223. <https://doi.org/10.7592/methis.v26i33.24141>.

- Rommel, Nikolai 1963.** Sõnajärjestus eesti lauses. – Eesti keele süntaksi küsimusi. (= Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 218–389.
- Seton-Thompson, Ernest 1908.** Bingo und andere Tiergeschichten: mit vielen Illustrationen. Stuttgart: Kosmos, Ges. der Naturfreunde.
- Seton-Thompson, Ernest 2002 [1898].** Wild animals I have known. Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/ebooks/3031>.
- Simmul, Carl Eric 2020.** Süüvides jonnii jätmata avamaks sõnajärjemustreid. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärg. – Keel ja Kirjandus 3, 221–242. <https://doi.org/10.54013/kk748a4>.
- Simmul, Carl Eric 2024.** Information structure of converb constructions: Estonian *-des*, *-mata* and *-maks* constructions. – Folia Linguistica 58, 1, 29–77. <https://doi.org/10.1515/flin-2023-2041>.
- Simmul, Carl Eric 2025.** Eesti konverbitarindi semantika, infostruktuur ja sõnajärg. *des-*, *mata-* ja *maks-*tarind. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 56.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Taukar, Marju 2020.** Algupäraste ja tõlgitud eestikeelsete tekstide sarnasuse ja erinevused. (= Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 56.) Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Treffner, Ella 1928.** Ema, ole eeskujuks oma lastele! – Taluperenaine 10, 331–333.
- Uuspõld, Ellen 1966.** Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (*~nuna-*) ja *tud-* (*~tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. (= Keele modelleerimise probleeme 1.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 2011.** Eesti keele grammatika. Tlk Heli Laanekask. Toim. Ellen Niit. Tallinn: Emakeele Selts.

Arhiiviallikad

- EKM EKLA, f 56, m 329:0** = Thompson, E. Seton. Tänava trubaduur. Saksa keelest tõlkinud Ella Treffner. Käsikiri. <https://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=EKLA-11068-32911-8328>.

Lisa 1. Uurimuse materjali andmed

Põhiuurimuse materjal:

- [1.] **11DN = Doyle, Arthur Conan; tlk H. H. 1911.** Napoleon Bonaparte. Tallinn: Eesti Kirjastuse-Ühisus, 3–5, 75–77 (1025 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *Uncle Bernac*.
- [2.] **12PM = Pemberton, Max; [tlk Tammsaare, A. H.] 1912.** Merealune linn. Tallinn: Eesti Kirjastuse-Ühisus, 3–4, 96–98 (1000 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The House Under the Sea*.
- [3.] **13LW = London, Jack [tlk teadmata] 1913.** Walgekihw. Tallinn: J. Ploompuu, 3–4, 118–120 (1007 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *White Fang*.
- [4.] **14LM = London, Jack; tlk Parktal, J. 1914.** Mere hunt. Tallinn: J. Ploompuu, 3–5, 118–120 (1007 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Sea Wolf*.
- [5.] **18RW = Buchanan, Robert; tlk Grünfeldt, P. 1918.** Wäejooksik. Tallinn: Tallinna Päewalehe Kirjastus, 3–5, 150–151 (1016 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Shadow of the Sword*.
- [6.] **20WS = Wells, H. G; tlk Hansen, Anton 1920.** Sabatähe aastal. Tallinn: J. Ploompuu, 7–9, 143–145 (968 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *In the Days of the Comet*.
- [7.] **22BK = Bridges, Victor; tlk Luiga, Linda 1922.** Kadunud mees. Tallinn: Eesti Kirjastus-Ühisus, 5–7, 172–175 (989 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Man from Nowhere*.
- [8.] **22TP = Twain, Mark; tlk Oras, Ants 1922.** Prints ja kerjus. Tallinn: Kool, 5–8, 73–75 (988 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Prince and the Pauper*.
- [9.] **23BT = Burroughs, Edgar Rice; tlk Luiga, Linda 1923.** Tarzani metsikud sõbrad. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 5–7, 172–175 (989 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Beasts of Tarzan*.
- [10.] **23PK = Poe, Edgar Allan; tlk Jansen, Helmi 1923.** Kuldmardikas. Tallinn: Albert Org'i kirjastus, 1–4, 28–31 (999 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The Gold-Bug*.
- [11.] **23TT = Twain, Mark; tlk Oras, Ants 1923.** Tom Sawyer salauurijana. Tallinn: Rahvaülikool, 5–7, 40–42 (1002 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *Tom Sawyer, Detective*.
- [12.] **24SB = Seton-Thompson, Ernest; tlk Treffner, Ella 1924.** Bingo, Karu Juku ja Truu Tšink. Tartu: Loodus, 3–6, 29–32 (975 sõnet). Jutukogumik. Originaaljuttude pealkirjad: *Bingo, the Story of My Dog* ja *Johnny Bear*. Saksa pealkirjad: *Bingo, die Geschichte meines hundes* ja *Jochen Bär*.
- [13.] **25DR = Arthur Conan Doyle; tlk Enquist, A. ja Kindlam, Gustav 1925.** Rodney Stone. Kuressaare: Saaremaa Kirjastus-Ühisus, 3–5, 192–194 (1019 sõnet).
- [14.] **26SI = Scott, Walter; tlk Hansen, Anton 1926.** Ivanhoe. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 11–13, 250–251 (968 sõnet).

- [15.] **27MT = Marryat, Frederick; tlk Tammsaare, A. H. 1927.** Tüürimees Tubli ehk „Pacific’i“ hukkumine. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 11–13, 136–138 (1001 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *Masterman Ready, or the Wreck of the Pacific*.
- [16.] **28ST = Seton-Thompson, Ernest; tlk Treffner, Ella 1928.** Tänavatruba-duur. Tartu: Loodus, 5–7, 34–36 (984 sõnet). Jutukogumik. Originaaljuttude pealkirjad: *A Street Troubadour* ja *Redruff – The Story of the Don Valley Partridge*. Saksa pealkirjad: *Ein Straßentroubadour* ja *Rotkrause, die Geschichte des Fasanen aus dem Don-Tale*.
- [17.] **28GV = Galsworthy, John; tlk Tammsaare, A. H. 1928.** Valge Ahv. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 25–28, 227–230 (1001 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *The White Monkey*.
- [18.] **28GD = Garnett, David; tlk Oras, Ants 1928.** Daam rebaseks. Tartu: Loodus, 3–5, 35–37 (1005 sõnet). Lähteteksti pealkiri: *Lady into Fox*.
- [19.] **29MS = Masefield, John; tlk Oras, Ants 1929.** Sard Harker. Tartu: Loodus, 5–7, 30–31 (991 sõnet).
- [20.] **29LP = London, Jack; tlk Luiga, Linda 1929.** Poksija Tom King. Tartu: Loodus, 5–6, 178–179 (1016 sõnet). Jutukogumik. Originaaljuttude pealkirjad: *A Piece of Steak* ja *The Apostate*.

Järeluurimuse materjal:

- [1.] **Burroughs, Edgar Rice; tlk Lippmaa, Hilja 1923.** Marsi Printsess. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 9–11, 81–83 (1060 sõnet).
- [2.] **Dickens, Charles; tlk Vöhlman, E. 1926.** Kilk koldel. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 13–15, 88–90 (997 sõnet).
- [3.] **Kipling, Rudyard; tlk Reiman, Mihkel 1926.** Mees, kes tahtis olla kuningas. Tartu: Noor-Eesti, 7–9, 86–87 (1011 sõnet).
- [4.] **Wells, H. G.; tlk Summer, Hugo 1927.** Inimsoo koidikul. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse kirjastus, 3–4, 32–33 (1022 sõnet).
- [5.] **Rinehart, Mary Roberts; tlk Herms, August 1928.** Doktor Edwardes. Tallinn: Elu, 3–5, 104–106 (1013 sõnet).
- [6.] **London, Jack; tlk Reiman, Mihkel 1928.** Martin Eden. Tartu: Noor-Eesti, 5–7, 222–223 (1006 sõnet).
- [7.] **Wells, H. G.; tlk Pedajas, Villem 1929.** Maailmade sõda. Tallinn: Elu, 5–7, 123–125 (1014 sõnet).
- [8.] **Hurst, Fannie; tlk Pedajas, Marje 1929.** Mannekeen. Tartu: Tapper, 7–9, 101–103 (1043 sõnet).

Word order reform in adjunct clauses of English-Estonian fiction translation (1911–1929)

URMET LEPASSON

At the start of the 20th century, after a campaign to degermanize Estonian word order, the constituent order of subordinate clauses in written Estonian saw a significant shift, with a mostly verb-final order replaced by a mostly verb-second order typical of main clauses. This study focuses on the reform period, starting from around the time of the first proposals (1911) to when their effects were being noticed and discussed (1929).

In the study, two samples were examined, each from 28 English-Estonian fiction translations from 1911–1929, totalling around 1000 words per text. All non-complement (= adjunct) finite and non-finite adverbial clauses with a verb were extracted. Clauses with post-verb dependents were assessed as traditional or reformed, followed by a qualitative analysis.

The data show that during the period, a few texts with reformed word order were produced in 1914 and 1923, while a greater trend towards the reform happened in the late 1920s, especially in 1928 and 1929. However, the degree of adoption varied from translator to translator, with some adopting a more moderate free order and others a strict policy against verb-final order (unless no dependents were present). Adoption was different in adverbial finite clauses and converb clauses: verb-first converb clauses were adopted independently from their finite counterparts, and saw a sharper rise towards dominance. A brief comparison with source texts suggests that overlap of English and Estonian clauses is incidental and not necessarily a result of copying from source texts.

Keywords: constituent order, adverbial clause, converb clause, language reform, translated fiction, degermanization

Urmet Lepasson
humanitaarteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
urmetl@tlu.ee